



УДК 37.015.31(45)

## ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА ТВОРЧОГО ІНТЕЛЕКТУ

Скакун Н.С.,

аспірант кафедри педагогіки та загальної психології

*Навчально-науковий інститут педагогічної освіти,**соціальної роботи і мистецтва**Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

У статті досліджується актуальна проблема розвитку творчого інтелекту. Зокрема, розглядаються сучасні напрями вивчення творчості, відмінності між творчістю й креативністю, зв'язок інтелекту і творчості в контексті структури загальних здатностей індивіда, взаємодія когнітивного й афективного у творчих потенціях індивіда. Підкреслюється роль інтуїції та уяви у творчих проявах. Особливий акцент робиться на необхідності поєднання у творчому процесі лівої й правої півкуль головного мозку, коли логічне мислення інтегрується з інтуїцією, утворюються нові темпоральні зв'язки й асоціації та відбувається осяяння. Приділяється увага неврологічній природі творчості.

**Ключові слова:** *творчість, інтелект, творчий інтелект, інтуїція, уява, осяяння, креативність.*

В статье исследуется актуальная проблема развития творческого интеллекта. В частности, рассматриваются современные направления изучения творчества, различия между творчеством и креативностью, связь интеллекта и творчества в контексте структуры общих способностей индивида, взаимодействие когнитивного и аффективного в творческих потенциях индивида. Подчеркивается роль интуиции и воображения в творческих проявлениях. Особенный акцент делается на необходимости объединения в творческом процессе работы левого и правого полушарий головного мозга, когда логическое мышление интегрируется с интуицией, образуются новые темпоральные связи и ассоциации и происходит озарение. Уделяется внимание неврологической природе творчества.

**Ключевые слова:** *творчество, интеллект, творческий интеллект, интуиция, воображение, озарение, креативность.*

Skakun N.S. PSYCHOLOGICAL NATURE OF CREATIVE INTELLIGENCE

This article deals with the topical issue of developing creative intelligence. Specifically, in the focus of attention are contemporary tendencies of studying creativity as a manyfaceted phenomenon, the correlation of intelligence and creativity within the framework of general intellectual abilities of an individual, the interrelation of cognitive and affective constituents in the creative potentials of a personality. The role of intuition and imagination in the creative manifestations is highlighted. Special emphasis is laid upon the necessity of integrating the functions of left and right hemispheres in the creative process, when logical thinking is united with intuition, new temporal connections and associations are formed and insight takes place. Attention is paid to the neurological nature of creativity.

**Key words:** *creativity, intelligence, creative intelligence, intuition, imagination, insight.*

**Постановка проблеми.** З часів Аристотеля природа душі, психіки, свідомості людини пов'язувалась із її здатністю вільно орієнтуватись і діяти в невизначених ситуаціях, які припускають пошук і побудову таких способів дії, котрі відповідали б логіці майбутнього. Іншими словами, природа творчості чітко постулюється як незалежна самостійна потреба кожної особистості [17, с. 134], оскільки вона є єдиною діяльністю, яка робить людину людиною [2], а рушійною силою людства є саме творчі особистості [8, с. 448].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема формування творчо активної особистості перебуває у фокусі уваги значної кількості вітчизняних і зарубіжних науковців. Наприклад, у роботах Х. Айзенка, Н. Андерсона, Г. Балла, Ф. Баррона, Дж. Брунера, Дж. Девідсона, В.М. Дружиніна, В.М. Зінченко, Я.А. Коменського, О.М. Леон-

тьєва, Я.А. Пономарьова, С.Л. Рубінштейна, Ж. Руссо, М.О. Холодної, П.М. Якобсона та багатьох інших висвітлюються різні аспекти проблеми творчості. Зокрема, розглядаються відмінності між творчістю і креативністю, специфіка розвитку творчості дітей і дорослих, зв'язок інтелекту і творчості, гендерні прояви творчості тощо.

Водночас психологічні й неврологічні особливості творчого інтелекту ще не набули свого остаточного вивчення.

**Постановка завдання.** Тому метою статті є дослідити психологічну генезу розвитку творчості, розглянути зв'язок когнітивного й афективного у творчих маніфестаціях і з'ясувати роль інтелекту в розвитку творчої особистості.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Традиційно вважається, що творчість – це створення нового. У цьому сенсі творчість є умовним терміном для позна-



чення психічного акту, який виражається в утіленні, відтворенні чи комбінації даних свідомості, у відносно новій формі, в абстрактній думці, художній і практичній діяльності [1]. Л.С. Виготський розрізняє два типи діяльності [4]: 1) репродуктивну, в якій індивід тією чи іншою мірою відтворює вироблені раніше прийоми; 2) творчу, в якій людина створює щось абсолютно нове. Якщо розглядати як аксіому, що творчість теоретичної і практичної діяльності залежить від суб'єктивного інтелекту [16], а інтелект – це здатність творчо розв'язувати проблеми [13, с. 475–485], то можна припустити, що мова йде про творчий інтелект (тобто інтелект, який творить), або *інтелектуальну творчість* – процес створення суб'єктивно нового. Цей процес оснований на здатності індивіда породжувати продуктивні оригінальні ідеї й виходити за межі стандартних вимог діяльності [15, с. 209]. Важливими ознаками інтелектуальної творчості є вдосконалення способів вирішення вже відомих проблем і можливість трансформувати інтуїтивні, суб'єктивні уявлення в придатні для спілкування форми (вербальні, категоріальні тощо). Інтелектуальна творчість тісно пов'язана з інтелектуальною саморегуляцією – вмінням довільно керувати власною ментальною діяльністю й цілеспрямовано будувати процес самоосвіти, що сприяє розвитку унікальності складу розуму, який реалізується в індивідуально-своєрідних способах інтелектуального ставлення до дійсності. Окреслені феномени сукупно сприяють розвитку загальної творчої здатності людини [12, с. 147]. Можна стверджувати, що творчість сприяє розвитку індивіда [11, с. 18], а відтак вона так чи інакше пов'язана з інтелектом.

У контексті вищесказаного доречним буде згадати чотири типи інтелектуальності людини, виокремлені Ч. Спірменом [14]: 1) перший тип характеризується швидкістю розуміння нового; 2) другий – повнотою розуміння; 3) третій – «здоровим глуздом»; 4) четвертий – оригінальністю рішень. У трактуванні інших дослідників ці типи є властивостями інтелекту [6, с. 51; 15, с. 73] поряд із гнучкістю мислення, здатністю до навчання, кмітливостю, сформованістю мисленневих дій та операцій, швидкістю перероблення інформації, типом організації знань, співвідношенням пізнавальних процесів тощо. Сукупно ці властивості становлять загальну інтелектуальну здатність, що є умовою успішності вирішення проблем і розв'язання завдань [15, с. 138].

В.М. Дружинін включає до структури загальних здатностей індивіда інтелект, наукованість і креативність. Автор стверджує,

що будь-який когнітивний акт включає в себе набуття, застосування й перетворення когнітивного досвіду. Здатність, яка відповідає за набуття досвіду, ототожнюється ним із наукованістю; продуктивність застосування досвіду – визначається загальним інтелектом, а перетворення досвіду – пов'язується з креативністю [5].

Я.О. Пономарьов описує два види досвіду. Перший – інтуїтивний, який не може бути активно актуалізований самою людиною, але утворюється поза її волею і знаходиться поза зоною її уваги. Він протиставляється другого виду досвіду – логічному, який є усвідомленим. Але саме інтуїтивний досвід становить основу того невидимого процесу, в якому й народжується нове. Те, що називається творчістю, зазвичай є результатом довгого внутрішнього виношування й розвитку [11, с. 20].

М.О. Холодна розширює й уточнює наведену вище класифікацію [15, с. 139]. У своїй моделі вона вирізняє чотири основні аспекти функціонування інтелекту, що характеризують чотири типи інтелектуальних здатностей: конвергентні здатності, дивергентні здатності (або креативність), наукованість і пізнавальні стилі. Кожна з інтелектуальних здатностей розглядається як властивість інтелекту, похідна щодо складу та побудови особистого ментального досвіду. Зокрема, дивергентні здатності, або креативність дають змогу породжувати безліч різноманітних оригінальних ідей у нерегульованих умовах діяльності. Як критерії креативності розглядається комплекс певних властивостей інтелектуальної діяльності, як-от [15, с. 141]: швидкість – кількість ідей, що виникає за одиницю часу; оригінальність – здатність продукувати «рідкісні» ідеї, які відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей; сприйнятливості – чутливість до незвичайних деталей, суперечностей і непевності, а також готовність швидко й гнучко переключатися з однієї ідеї на іншу; метафоричність – готовність працювати у фантастичному контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок, а також уміння бачити складне в простому й навпаки.

Варто зауважити, що дослідники по-різному трактують креативність і творчість і їх зв'язок з інтелектом. Зокрема, дослідження креативності як здатності до творчості розглядають креативність та інтелект як незалежні параметри, що зустрічаються в природі в усіх можливих варіантах: наприклад, існують люди з високим інтелектом і високими креативними здатностями, низьким інтелектом і високими креативними здатностями, обома низькими показни-



ками й високою креативністю та низьким інтелектом. За науковими даними, немає чіткої межі між високим інтелектом і середнім, а творчість не лише ґрунтується на здатностях людини, а й вимагає включення її емоційних, ціннісних та особистісних властивостей [10].

З іншого боку, В.М. Дружинін пропонує модель «інтелектуального діапазону», яка не використовує параметр «креативність», але пояснює результативність у творчості. Згідно із цією моделлю, у людей, що мають однаковий інтелект, творча продуктивність детермінується мотивацією та інтересом до завдання. У цьому випадку в обдарованих людей може бути великий обсяг досягнень у різних сферах діяльності, що визначається конкретним розподілом уваги на певному етапі розвитку людини [6, с. 50]. Таким чином, якщо розглядати креативність лише як здатність до творчості, але не як саму творчість, тоді, можливо, зникне суперечність: щоб креативність переросла у творчість, вона повинна бути поєднана з високими показниками інтелекту.

Нині творчість досліджується у трьох основних напрямках: 1) як пізнавальний процес, прояв інтелекту, дивергентного мислення, нестандартного розв'язання завдань; 2) як характеристика особистості, особливі індивідуальні здатності; 3) як діяльність у контексті буття, соціальних відносин тощо. Відповідно, залежно від напрямку вивчення творчості і трактується по-різному. Проте всі дослідники сходяться на тому, що творчість є процесом, який освітлюється раптовим рішенням, або інсайтом [10]. З іншого боку, це не винятковий процес, який стосується тільки окремих творчих особистостей, він пронизує життя кожної людини, особливо в дитинстві. Тому Д.А. Леонтьєв розрізняє творчість як: а) універсальну природну функцію, притаманну всім людям із нормальним розвитком; б) вищу психічну функцію, в яку може трансформуватися дитяча творчість у процесі дорослішання. Суть природної творчості полягає в грі можливостями, у створенні суб'єктивно нового поза будь-якою його оцінкою; суть дорослої творчості полягає в діалозі з культурою й унесенні в неї об'єктивно нового. Перехід від першої до другої відбувається через подолання неминучих конфронтацій із соціокультурним середовищем, результат яких залежить від особливостей індивіда, насамперед таких як особистісна інтеграція, що також потребує емоційних та інтелектуальних зусиль [9]. Тому творчість часто розглядають як вищу форму інтелектуальної діяльності, поглиблене пізнання. Воно виникає тоді, коли людина, яка вирішує проблему,

має на меті не лише кінцевий результат, а й сам процес пізнання. Вона прагне розширити межі завдання, що й дає їй змогу виявити «непередбачене». Справжня творчість характеризується тим, що її результат ширший за поставлену мету. Творчість проявляється як результат розкриття глибинних потенцій особистості, як внутрішньо зумовлена й у цьому сенсі вільна дія. Тому творчість – це властивість цілісної особистості, що відбиває взаємодію її пізнавальної та емоційної сфер у їх єдності, де неможливе виключення жодної зі сторін [10].

У контексті згаданого вище доречно навести думку американської дослідниці М. Зденек [7, с. 61], яка вважає, що в дев'яноста п'яти відсотків людей сприйняття й розуміння навколишньої дійсності здійснюється лівою півкулею за допомогою вербального й логічного опрацювання інформації. Ліва півкуля «знає», як діяти логічно й усе аналізувати, але вона жодним чином не пов'язана з роботою інтуїції й уяви. Це сфери, на яких спеціалізується права півкуля: тут має місце невербальне опрацювання інформації за допомогою образів, символів, відчуттів, спогадів і почуттів, які мають особистісну або соціальну природу, належать певному часу або знаходяться поза ним і не підкоряються законам логіки. Півкулі допомагають одна одній практично в усіх діях. Ліва півкуля допомагає досліднику аналізувати певну проблему, але права півкуля часто інтуїтивно підказує такі ходи, за допомогою яких розв'язуються найскладніші завдання. Найефективніша творча робота стає можливою тоді, коли працюють ліва і права півкулі, коли логічне мислення поєднується з інтуїцією: утворюються нові темпоральні зв'язки й асоціації та відбувається осяяння (евристичне пізнання): раптово з'являється цілісне, багаторівневе знання, яке здійснює безпосередній вплив на концептуальний світ людини, її картину світу й життя загалом.

Таким чином, можна говорити про взаємний зв'язок і підживлення між емоційним переживанням і творчою уявою: почуття породжує асоціативний зв'язок, а створене уявою підсилює почуття. Іншими словами, творчості сприяє інтенсивне емоційне переживання. Емоція надає іншій асоціативний ряд звичним образам, збираючи їх у єдиний центр навколо улюбленого об'єкта, що дає можливість пов'язувати речі, які для інших людей не можуть бути об'єднані, й виявляти причини, зумовлені не логікою зовнішнього світу, а об'єднанням почуттів творця [10]. Фактично всі форми творчої уяви містять у собі афективні елементи, адже творчість залежить великою мірою від стану



людини, її особистісних властивостей, умов виховання, особистого досвіду, подразників навколишнього середовища тощо.

На думку В.М. Бехтерева, творчість каталізується проблемною ситуацією, яка є подразником. Своєю чергою, творчість є нічим іншим, як реакцією на такий подразник. У своєму продуктивному вираженні вона є результатом остаточного вирішення цієї реакції або, що те саме, певної сукупності рефлексів. Дія подразника, що становить проблемну ситуацію, полягає в такому: подразник збуджує рефлекс зосередження – цей рефлекс викликає сприятливий для діяльності міміко-соматичний рефлекс (пов'язаний зі збудженням і гальмуванням під час впливу на мозок) – у результаті відбувається вивільнення енергії, пов'язане з дією судинодвигунів і гормонів внутрішньої секреції, що збуджують мозкову діяльність – зосередження разом із міміко-соматичним рефлексом утворює в мозковій діяльності доміную – остання привертає до себе збудження з усіх інших частин мозку – шляхом відтворення минулого досвіду навколо доміную концентрується весь матеріал, який так чи інакше належить подразнику-проблемі. Разом із тим усі інші процеси мозкової діяльності, що не мають прямого стосунку до подразника-проблеми, загальмовуються. Отже, сама проблема на певний період діяльності стає предметом зосередження, або доміную. Відтворений під впливом такої доміную матеріал піддається відповідному відбору, аналізується й синтезується на основі виробленого раніше відповідного досвіду. Водночас для будь-якої творчості необхідний певний ступінь обдарованості й відповідне виховання, що утворює певні навички. Згодом ці навички можуть сприяти подальшому розвитку природних обдарувань, завдяки чому, зрештою, виникає майже непереборне прагнення до творчої діяльності. Безпосереднім призначенням її завдань є навколишнє середовище, матеріальна культура й соціальна обстановка, особливо – остання [3].

**Висновки з проведеного дослідження.** Отже, психологічна природа творчості закладена передусім в інтелектуальних здатностях людини. З іншого боку, творчий інтелект значною мірою детермінується афективними чинниками, такими як особистісні психологічні властивості індивіда, мотивація діяльності, уява, емоційний фон тощо. Творчість є маніфестацією цілісної особистості, що реалізує взаємодію її когнітивної та емоційної сфер у їх єдності.

Стаття не розкриває всіх аспектів зявленої проблеми, тому доречним буде

розглянути зв'язок психологічних і культурологічних особливостей прояву творчого інтелекту.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Батюшков Ф.Д. Творчество / Ф.Д. Батюшков // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – М., 1901. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>.
2. Бердяев Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека / Н.А. Бердяев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/berdyayev/tvorch/index.html>.
3. Бехтерев В.М. Творчество с точки зрения рефлексологии / В.М. Бехтерев // Грузенберг С.О. Гений и творчество / С.О. Грузенберг. – Л., 1924. – 130 с.
4. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Л.С. Выготский. – М. : Просвещение, 1986. – 378 с.
5. Дружинин В.Н. Психология и психодиагностика общих способностей / В.Н. Дружинин. – М. : Наука, 1994. – 325 с.
6. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
7. Зденек М. Развитие правого полушария / М. Зденек // Углубленная программа высвобождения сил вашего воображения / пер. с англ. – Мн. : ООО «Поурри», 1997. – 400 с.
8. Ильин Е.П. Психология творчества, одарённости, креативности / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.
9. Леонтьев Д.А. Пути развития творчества: личность как определяющий фактор / Д.А. Леонтьев // Воображение и творчество в образовании и профессиональной деятельности : материалы чтений памяти Л.С. Выготского : Четвертая международная конференция. – М. : РГГУ, 2004. – 300 с.
10. Николаева Е.И. Психология детского творчества / Е.И. Николаева. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2010. – 380 с.
11. Пономарёв Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарёв. – М. : Наука, 1976. – 304 с.
12. Скакун Н.С. Когнитивный розвиток суб'єктів пізнання: формування інтелектуальної творчості / Н.С. Скакун // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки». – Вип. 148. – 2017. – С. 145–149.
13. Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Р.Л. Солсо ; пер. с англ. Э. Комаров. – СПб. : Питер, 2006. – 588 с.
14. Спирмен Ч.Э. Психология: Биографический библиографический словарь / Ч.Э. Спирмен ; под ред. Н. Шихи, Э.Дж. Чепмана, У.А. Конроя. – СПб. : Евразия, 1999.
15. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
16. Шеллинг Ф. Сочинения : в 2 т. / Ф. Шеллинг ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1989. – Т. 2 : О конструкции в философии / Ф.О. Шеллинг ; сост., ред. А.В. Гулыга ; прим. М.И. Левиной и А.В. Михайлова. – 1989. – 636 с.
17. Яголковский С.Р. Психология креативности и инноваций : [учебное пособие] / С.Р. Яголковский. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 200 с.